

BİR MİNYATÜRDEN HAREKETLE ISFAHAN OKULU VE RIZA ABBASİ

Yrd. Doç. Dr. Hamit ARBAŞ*

Öz

Bu çalışmada Isfahan okulunun en önemli temsilcilerinden olan Rıza Abbasi'nin "Çizme Giymekte Olan Genç" konulu tek yapraklı minyatürü ele alınmaktadır. Rıza Abbasi'nin hayat evreleri ve eserlerinin özelliği adı geçen minyatürün anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Eserin Rıza Abbasi'nin hayatının son dönemine ait oluşu, onun minyatür sanatına bakışını özetler niteliktedir. Bu minyatürde çizme giymekte olan bir genç ve ona yardım etmeye çalışan bir erkek konu edilmektedir. Eserin çevresi küçük bir ağaç, bulut motifi, içerisinde çiçek olan kartuşlar ve orijinal yazılarla süslenmiştir. Rıza Abbasi'nin minyatürleri dünyanın değişik bölgelerinde ve özellikle batıda yapılan müzayedelerde sergilenmekte ve satılmaktadır. Ayrıca sanatçının birçok eseri değişik müzelerde sergilenmektedir. Envanter defterinde, üzerinde çalıştığımız eserin geçmiş hareketleri için bilgi yer almamaktadır. Muhtemelen bu eser yukarıda işaret ettiğimiz müzayedelerden satın alınmış ve önemi sebebiyle iyi korunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, Isfahan Okulu, Rıza Abbasi, Ağa Rıza, Rıza

STARTING FROM A MINIATURE THE ISFAHAN SCHOOL AND RIZA ABBASİ

Abstract

This article studies a miniature entitled "A Young Man Wearing Boots" by Rıza Abbasi, one of the most important representative of the School of Isfahan. Phases of Rıza Abbasi's life and features of his works sheds light on understanding of the above – mentioned miniature. Since it belongs to the last of his life, it summarises his view on the art of miniature. The work portrays a young wearing his boots and a man who helps him. The frame of the miniature is decorated by a small tree, a cloud pattern, cartridges with flowers and original calligraphies.

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi. e-mail: h_arbas@yahoo.com

Rıza Abbasi's miniatures are displayed and auctioned in various parts of the world, especially in the west. Furthermore, many works of the artist are exhibited in several museums. There is no record of past movements of the miniature in the inventory book. It is probably bought in an auction and preserved very well for its importance.

Key Words: Miniature, School of Isfahan, Rıza Abbasi, Ağa Rıza, Rıza

Giriş ve Genel Çerçeve

Rıza Abbasi İran’da yaşamış ünlü bir minyatür sanatçısıdır. O *İsfahan Okulunun* en ünlü temsilcisidir. Rıza’nın hayatını üç devrede incelemek mümkündür. Sanatçı gençliğinde babası Ali Asgar ile beraber çalışmıştır. Bu dönemde başkentin Kazvin’den İsfahan’a geçmesi ve Şah Abbas’ın himayesi onun metodunun olgunlaşmasına sebep olmuştur. O bu yakınlaşma sayesinde, Şah Abbas’ın saray kütüphanesinde çalışma imkanına kavuşmuştur. En iyi eserlerinin bir bölümünü bu dönemde üretmiştir. Modelleri rahat, çizgileri basit ve doğaya yakındır. Orta yaşta saraydan uzaklaşmış ve başıboş insanlarla, güreşçiler ve kalenderlerle vakit geçirir olmuştur. Bu dönemde toplumsal ve halktan konuları ele almıştır. Yaşlılık döneminde ise yoksulluktan dolayı tekrar saraya dönmüştür. Bu dönemde Abbasi lakabını almıştır. Eski tecrübelerinden faydalanarak çevresini ve olan biteni çizmeye başlamıştır. Ciddiyet ve alaylı bakışı birleştirip devrinin siyasi ve toplumsal alanlarını resmetmeye başlamıştır.

Üzerinde çalıştığımız “Çizme Giymekte Olan Genç” minyatürü de onun tek yapraklı minyatürlerinden ve yaşlılık dönemine ait eserlerindedir. Çünkü bu dönemde hep *Rakamı Kemine Rıza Abbasi* imzasını kullanmaktadır ve adı geçen minyatürde de aynı imza bulunmaktadır. Eser K.S. 641 envanter numarasını taşımakta ve Tahran Rıza Abbasi Müzesinde yer almaktadır.

Yerli ve yabancı kaynaklarda bu eserle ilgili müstakil bir çalışmaya rastlamadık. Rıza Abbasi’nin olgunluk çağına ait bu minyatür hakkında inceleme yapılmamış olması çalışmamızın dinamiğini oluşturmaktadır.

1. İsfahan Okulu ve Rıza Abbasi’nin Bu Okuldaki Rolü

1.1. İsfahan Okulu (1598–1722)

İsfahan Okulu; İslam sanatı açısından oldukça önemli bir yer işgal eder. Safevîler döneminde 1598 tarihinde başkentin İsfahan’a taşınmasıyla Safevî resim sanatında yeni bir dönem başlar. Şah Abbas zamanında İsfahan’da hazırlanmış

minyatürlü yazmalar, desenler, tek veya grup portreler albümler içinde günümüze kadar gelmiştir. İsfahan üslubunun en ünlü temsilcisi Saray Kütüphanesi'nde de imzalı eserleri bulunan Rızâ-i Abbâsî—bu çalışmada Rıza Abbasi olarak anılacaktır—adlı sanatçıdır. Şah Abbas'ın ölümünden (1629) sonra varlığını sürdüren İsfahan Okulu'nun nakkaşları arasında şu isimler sayılabilir: Muhammed Kasım, Sadıki Beg, Muin Musavvir. (Çağman vd.1979: 47).

1.2. Rıza Abbasi ve İsfahan Okulundaki Rolü

1.2.1. Rıza, Ağa Rıza ve Rıza Abbasi: Üç Ad, Tek Kimlik

Bugün elimizdeki tarihi kaynaklardan Rıza, Ağa Rıza ve Rıza Abbasi'nin aynı şahıs olduğunu anlamaktayız. Ancak eserlerde üç isim ve üç değişik imza kullanılmıştır. (Pakbaz 2001¹: 123; Ajend 2006: 151). Bu kaynaklar Gazi Ahmed Kumi'nin *Gülistan-ı Hüner-i*, İskender Bey Münşi'nin *Tarih-i Âlemara-ı Abbâsî'si* ve Muhammed Yusuf Valih-i İsfahani'nin *Huld-i Berini*'dir.

Gazi Ahmed Kumi (1987: 150–151) *Gülistan-ı Hüner*'de H.1005/ M.1596–1597 yılında şunları kaydetmektedir:

Ağa Rıza, Mevlâna Ali Asgar Kaşanî'nin oğludur. Tasvir, portre ve eserlerin kopyasını yapmada benzeri yoktur. O, Şah Abbas'ın sarayında çalışmaktadır. Bir defa öyle bir suret çizdi ki; âlemlerin şahı ödül olarak onun elini öptü. (Ajend 2006: 151; Cevani 2006: 81).

Yazar daha sonra düşüncelerini değiştirmiş ve H.1015/ M.1606–1607 yılında eserine eklediği yazılarında Ağa Rıza'nın Şah Abbas'ın huzurunda olduğunu; ama gayet tembel olup zamanını kötü ve başıboş insanlarla geçirdiğini, güreşçileri seyredip bu sporu öğrenmek istediğini yazmaktadır. (Gazi Ahmet Kumi 1987:150; Ajend 2006:151–152).

İskender Bey Münşi (1971: 176) ise *Tarih-i Âlemara-ı Abbâsî*'de H.1025/ M.1616 yılında şunları yazıyor:

Ağa Rıza tasvir fenninde ve tek yapraklı minyatür çiziminde (*yeke sûret*) ve portrede çok ilerleme kaydetmiş devrinin dehasıdır. Ancak güreş yapıp yetenekli insanların sohbetinden bir süre uzak kalmıştır. Daha sonra güreşten uzak durmuş; ama işine de fazla konsantre olamamıştır. O, Sadıkî Bey gibi geçimsiz, sıkılgan ve soğuk biridir. Gerçi zengin bir gönlü vardır, padişahın yanında saygıya sahiptir ve

---

¹ Kitap ve makalelerin basım tarihleri metin içerisinde fazla yer tutmaması için sadece miladi olarak verilmiştir. Kaynaklar bölümünde tarihler ayrıntılı olarak yazılmıştır.

lütuflar görür, ama ne yazık ki dengesiz davranışlarından dolayı itibar sahibi olamamış, hep parasız ve perişan kalmıştır. (Ajend 2006: 152).

Üçüncü tarihi kaynak Muhammed Yusuf Valih-i Isfahani'nin *Tarih-i Huld-ı Berini*'dir. Bu eser Rıza Abbasi'nin ölümünden sonra kaleme alınmıştır. Isfahani (1993: 471) H.1078/M.1667–1668'de onun hakkında şöyle yazıyor:

Ağa Rıza Abbasi resim sanatında devrinde tekti ve zamanın dehasıydı. Üstat Ali Asgar'ın oğlu olan zat, babasının terbiyesine rağmen hep kötü işlerle gününü geçiriyordu. Ağa Rıza'nın tasvir sanatında işleri çok iyiydi; ama daha sonra işleri iyi gitmedi. (Ajend 2006: 152).

Yukarıdaki metin Rıza'nın vefatından sonra ve II. Şah Abbas'ın devrinde kaleme alınmış olup, bize şu bilgileri vermektedir: Birincisi Rıza'nın adı açıkça Ağa Rıza-ı Abbasi ve Ağa Rıza olarak zikredilmektedir. Bu da bu iki ad ve imzanın aynı şahsa aidiyetini göstermektedir. İkincisi Rıza'nın hayatının bir kısmı güreşçiler ve kalenderlerle² geçmiştir. Bu durum onun irfana, tasavvufa ve seyrü sulûka meyilli olduğunun bir işaretidir. Üçüncü konu ise; Valih-i Isfahani'nin tabiriyle minyatürün zirveye ulaştığı zamanda Rıza'nın işlerinin bozuk olduğu, onun itibardan düştüğü ve *ferengisâzi üslubunun*³ özellikle II. Şah Abbas devrinde itibar gördüğüdür.

Tarihi kaynaklar ışığında şunu iddia etmek yerinde olacaktır: Rıza, Ağa Rıza ve Rıza Abbasi bir tek kişidir ve dolayısıyla bu bağlamda dile getirilen üç değişik ad ve imza aynı kişiye aittir.

1.2.2. Ağa Rıza'dan Rıza Abbasi'ye Giden Hayat Serüveni

Gazi Ahmed Kumi ve İskender Bey Münşi'nin bilgileri ışığında Rıza'nın hayatını üç devrede inceleyebiliriz:

İlk devre onun gençlik yıllarıdır ki; babası Ali Asgar Kaşani'nin yanında çalışır ve sanatsal tecrübeler elde eder. Bu devrede baba-oğul Muhammed Hudabende devrinde başkent Kazvin'de himaye edilmediklerinden dolayı şehirden ayrılıp Meşhed, Herat ve Kaşan'a giderler. Horasan'da genç Abbas Mirza'nın huzuruna varıp, onunla tekrar Kazvin'e dönerler ve I. Şah Abbas'ın tahta geçmesinden sonra saray kütüphanesinde çalışmaya başlarlar. Rıza burada Sadıki

² Kalender hakkında geniş bilgi için bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, *Kalenderiler*, Ankara 1999, TTK Yay.

³ Ferengisazi üslubu, hicri XI. yüzyılın sonundan hicri XIV. yüzyılın başına kadar Avrupa resminden yapılan eksik bir taklide denilmektedir. (Ajend, Yakup, *Mekteb-i Nigargeri-yi Isfahan*, Tahran H.Ş.1385/M.2006, Ferhengistan-ı Hüner Yay, s. 142). Bu yöntem, Isfahan Okulu ile paralel devam etmiştir.

Bey Avşar, Siyavuş Gürci ve Habibullah gibi sanatçılarla beraber çalışmaya başlar ve kitap süslemeyle meşgul olur. Engin görüşü ve becerisi sayesinde Şah Abbas'ın himayesine girer. Gazi Ahmed'in ifade ettiğine göre, Rıza Abbasi genç olmasına rağmen bütün üstatlar, hocalar ve musavvirler onun ustalığını ve yeteneğini onaylarlar.

Yukarıdaki satırlardan öyle anlaşılıyor ki; Ağa Rıza'nın resim metodu, başkentin Kazvin'den İsfahan'a dönüşmesi ve I. Şah Abbas'ın onu himaye etmesiyle olgunlaşır ve kıvama girer. Başkentin Kazvin'den İsfahana geçmesi de H.997/ M.1588-1589'da başlayıp H.1006/M.1597-1598'de sona erer. (Canby1999a: 98).

İkinci devre ise, onun orta yaşta olduğu yıllardır. Rıza bu dönemde saraydan uzaklaşır ve İskender Bey Münşi'nin dediği gibi, başıboş insanlar ve güreşçilerle vakit geçirir. Gazi Ahmed ve Valih-i İsfahani'de aynı şeyleri söylemektedirler. Onlara göre Rıza, kalenderiler ile düşüp kalkmaktadır. Bu dönemde Rıza başıboş ve zühdi bir hayat sürmektedir. Hayat tarzı eserlerine de aksetmiştir. Saray hayatı onun sıkılgan ruhuyla çatışmaktadır. Dolayısıyla o, zahidâne bir yol seçip toplumun alt tabakalarıyla beraber olmuştur. Eserlerinde de İsfahan'daki bu insanları ele alıp anlatmaktadır. (Kuhnel 1999: 133; Ajend 2006: 154; Cevani 2006: 106–111). Bu dönemde zamana ve mekâna karşı hassastır; nitekim genç şehzadelerin resimleri ve hatta Sadi'nin *Gülistanı* gibi konular yerlerini toplumsal ve halktan konulara bırakmıştır. Bu da şunu ortaya koyar: Şah Abbas devrinin toplumsal ve ekonomik değişiklikleri sanatkâra ters gelmektedir.

Üçüncü devre ise, onun yoksulluktan dolayı tekrar saraya dönüş devresidir. Bu devirde Abbasi lakabını almıştır. Artık sokak ve çarşıdaki "Ağa Rıza" saraylı "Rıza Abbasi" olmuştur. Bu durum onun vefat tarihine (H.1044/M.1634–1635) kadar devam etmiştir. (Ajend 2006: 154).

1.2.3. Rıza'nın Sanatsal Yaratıcılığının Tarihsel Evrelerinin Panoraması

Rıza, sanat hayatının ilk devresinde yeni bir bakışla çizgi ve rengi çok iyi şekilde kullanmaktadır. İnsan figürleri uzun boylu, belleri çukur, mideleri hafifçe kabarıktır. (Rızanın hayatının her üç evresi için bkz. Tanındı 2008: 60). Modelleri rahat, çizgiler basit ve doğaya yakındır. Eserlerinde elbiselerin bol kolları insanda ipeğimsi bir his uyandırır adeta. Genellikle kahverengi ve morun tonlarını kullanır. Modellerinin sarığını, omuzdan aşan kılıç kayışı ve cübbesini ustaca işler. Özellikle şallar, kemerler ve kuşakların bitişindeki nakışlarında kalemmini çok zarif bir şekilde

kullanır. Eserin saçlarının dokusu ise, bütün yapıyla bir birlik arz eder. (Geniş bilgi için bkz. Gray 1990: 142, 148). Bu dönemin en dikkat çekici eserlerinden biri “Mavi Cübbeli Genç”’in minyatürüdür. Eserde iyi giyimli ve kültürlü bir genç, hoş duruşuyla ele alınmıştır. Bu ise, o dönemde İsfahan’da pek revaçta olan bir tarzdır. Bu eser, bazı araştırmacılara göre hicri X. yüzyılın sonuna, (Pakbaz 2001: 123; Cevani 2006: 215; Welch 2006: 139) bazılarına göre ise XI. yüzyılın ilk devresine (Ajend 2006: 163) aittir. Rıza, bu dönemde “Genç Derviş”, “Yelpazesıyla Ayakta Duran Genç” ve birkaç minyatüre Râkime-i Rıza, Meşke-i Rıza, Meşke-i Ağa Rıza şeklinde imza atmıştır. Bu eserlerin özelliği tüm sayfanın ayakta veya oturan bir genç vasıtasıyla doldurulmasıdır. Zarif bir şekilde boyanan bu eserlerin etrafı dal ve meyvelerle doldurulmuştur. (Kerimzâde-i Tebrizi I/1997: 187; Cevani 2006: 163). Bu devrede Rıza, Sadıki Bey Avşar’ın yardımıyla Firdevsî’nin *Şehnâmesi*’nin minyatürlerini çizmiştir; ancak ondan renk konusunda daha yeteneklidir. (Ajend 2006: 155; Welch 2006: 136). Rıza’nın bu dönemdeki eserlerinde büyük ve hacimli sarıklar vardır. Bu sarıklar, Şeyh Muhammed, Muhammedi, Meşhedi Habibullah gibi sanatçılar vasıtasıyla yaygınlaştırılır ve daha sonra bazı değişikliklerle Ağa Rıza’da devam eder. Muhtelif yerlerde ayakta veya oturmuş modeller bu dönem resminin örneklerindedir.

Ağa Rıza’nın H.995/M.1586–1587 yıllarına ait ilk eserleri hakkında detaylı bilgimiz yoktur; ama H.995–1011 yani M.1586/1587–1602/1603 yılları arasındakiler ve genellikle Meşke-i Ağa Rıza imzasını taşıyan eserler için onun “ilk eserleri” adını kullanmak yerindedir. Rıza’nın tek kişilik eserlerinde çiçek, meyve veya bir kadeh şarap görünmektedir. Sanki bunları görünmeyen birine veriyor veya hediye ediyor gibidir. Ağa Rıza’nın bu dönemki eserlerinin bazısında zemin tek renklidir. Tek bir dal, bazen bir meyve kabı veya tek bir meyve eserlerinde yer edinir. (Cevani 2006: 101, 102, 105). Onun ortaya koyduğu yeni üslup her ne kadar eskilerin yaptıklarının bir yansıması olsa da tam olarak o eserler ve üsluplara bağımlı değildir. O eserleriyle, kendisi arasında bir empati kurmaya çalışmaktadır. (Canby 2005: 228).

Rıza’nın sanat hayatının ikinci devresi orta yaşta olduğu yıllardır. Bu devir H.1011/M.1602-1603’ten H.1018/M.1609-1610’a kadar devam eder. Bu süreçte sanatçı saraydan uzaklaşır ve eski zamanları, gelenek ve adetleri resmeder. Bu dönemdeki eserlerinde bir çeşit yalnızlık, telaş, sıkıntı ve ıstırap sezilir. Onun bu duyguları bulutların kararsızlığına, renklerin değişkenliğine, eserlerin taşlarına, kayalarına, ağaçlarına; hatta modellerinin bakışlarına akseder. Dervişler, şeyhler, güreşçiler ve çobanları bu dönemde çizer. (Canby 2008: 106). Sanatçı bu dönemde

daha dengeli bir ruh haline doğru hareket etmektedir. Eserlerinde şişman ve hareketsiz figürler yer alır. Öyle görünüyor ki; hareketsizliği gençler ve dervişler arasında bir denge kurmak için kurgulamaktadır. Bu eserler onun ruh halini aksettirir. Desenleri çok güçlüdür ve kalemi mahirane bir şekilde devrededir. Modellerinin vücutlarında fırçanın hızlı ve akıcı hareketi adeta kendini ele verir. Sarıklı olan modellerinde ise, sarığı ortaya koyan hatlar ve çizgiler ölçülü hareketlerle başın büyüklüğünü ortaya koyarlar. Kalemi bazen aşırı derecede dikkatli ve zarif bir şekilde kullanır.

O, bazen de yaşlıları eserlerinin merkezine oturtur. Bu tür eserlerde arka planda sıkıcı manzaralar vardır ve onlar koyu renklidir. (Canby 1999b: 215; Geniş bilgi için bkz. Canby 2002: 99). Bu dönemde Sadi'nin *Gülistan*'ı ve özellikle *Mahzenü'l-Esrâr*'da (Çağman vd.1979: 48) minyatürlerin altında Rıza Abbasi tarafından yapıldığı kayıtlıdır. Bu iki eserde genelde bir dervişin meclislerdeki varlığı çizilmiştir. Muhtemelen bu derviş, hocası Gıyaseddin-i Simnanî'dir. (Soudavar 1995: 324; Soudavar 2002: 281).

Üçüncü dönemde sanatçı tekrar saraya döner. Artık olgun bir üsluba sahiptir. Eserlerinde daha kalın çizgiler görünür; mor ve sarının tonlarını kullanmaya başlar. Minyatürlerinde vücudun ağırlığı alt bölümdedir. Baldırlar kavun şeklinde, omuzlar erkeklerde ve kadınlarda dardır. Eski tecrübelerinden de faydalanarak çevreyi ve olayları çizmeyi hedeflemektedir. Ciddiyeti ve ironiyi birleştirip, devrinin siyasi ve toplumsal alanlarını tasvir etmeye başlar. Onun bu anlayışını “Neşmiî Kemândâr” minyatüründe görebiliriz. H.1039/M.1629–1630 tarihini taşıyan ve Arthur Seckler, Harvard Üniversitesi, Cambridge’de bulunan eserde alay ve hakikat bir arada verilmiştir. Bu eserde Safevilere bir zamanlar şan ve şöhret getiren “Kızılbaşlar” artık tarihte meydana gelen değişiklikler sonucunda Donkişot’a benzer bir hâl almışlardır (Canby 2008: 106, 121).

Rıza, tarihli ilk minyatürünü H.999/M.1590-1591’de yapmıştır. Eser, “Merdi ba Sagar-i Şarap” adını taşımakta ve İstanbul Topkapı Sarayı’nda bulunmaktadır. O yıldan, ilk defa Rıza Abbasi imzasını H.1011/M.1602-1603’te “Zen-i Zânûzede” (Saint Petersburg Hermitage Müzesi) minyatüründe kullanana kadar, çizgisel bir metot kullanmıştır. Bu çizgiler özellikle kumaşların kıvrımlarında kendini göstermektedir. Rıza; dervişler, şeyhler, işçi ve rençperlerin yanında saraydaki gençleri de çizmiştir. Hayatının sonlarında koyu renkler kullanmaya başlamıştır ve çizgilerinde belirgin ağırlık ve sertlik hissedilmektedir.

Üçüncü dönemindeki eserlere “Kemine Rıza Abbasi” şeklinde imza atmaktadır.⁴ Bu imza, onun Abbasi lakabıyla tekrar saraya döndüğü günlere gönderme yaptığını göstermektedir. Ayrıca imzanın üstünde “hu” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadenin yanında yıl, gün ve resmin çizildiği yeri de zikredip, en sonuna da 5 rakamını eklemektedir (Cevani 2006: 112, 165).

Eserlerindeki yeni konular, üslubundaki olumsuz yanları kapatmaktadır. Onun tek yapraklı eserlerinde avcılardan başka, şeyhler, çobanlar ve saraylılar yer almaktadır. Ayrıca onlarda kuş figürlerini, Behzad ile Muhammedî’den yaptığı temsilleri de görebiliriz. H.1028/M.1618–1619 yılında yaptığı minyatürde, çizdiği yabancı figüründe şaka ve ciddiyeti bir arada işlemiştir. Bu eserde yabancı şahıs şarap içmektedir ve içkisinden köpeğine de vermektedir.

Her ne kadar Hicri XI. (Miladi XVII.) Yüzyıl boyunca Rıza’nın öğrencileri onun yolunu izlemişlerse de modellerin karmaşıklığı ve eserlerin zarafeti, fırça ve çizgi yaratıcılığında ona ulaşamamışlardır (Ajend 2006: 155–156).

2. İsfahan Okulunu Somutlaştırmak

2.1. Tek Yapraklı Minyatürler

İsfahan Okulunda tek yapraklı minyatürlerin yaygınlaşmasının en önemli sebeplerinden biri I. Şah Abbas döneminde meydana gelen ekonomik değişikliklerdir. Buna bağlı olarak toplumda çeşitli mevki ve tabakalarda yer alan insanların hayatları tekamül etmiştir. Diğer önemli bir sebep de İran’ın özellikle Batı ülkeleriyle yaptığı ticarettir. Ayrıca bir grup Avrupalı ressamın İran’a gelmesi de bu yaygınlaşmayı tetiklemiştir. Bu son durum fen, teknik ve konu açısından yeni bir sanat anlayışını oluşturmuş ve hızlandırmıştır.

Rıza Abbasi, tek yapraklı minyatürlerini en iyi şekilde ve en güzel üslupta icra etmiştir (Ajend 2005: 35). Onun engin görüşü, güçlü mizacı ve inceliğini tek yapraklı minyatürlerinde açıkça görebiliriz. O, en ciddi ve en alaycı sanatsal görüşünü bu minyatürlerde kullanır ve adeta devrini bu vesileyle anlatır, rapor eder. Öyle ki; Şah Abbas devrindeki İsfahan toplumunun tasvirini onun bu minyatürlerinin arka planından anlamak mümkündür. Onun görme, anlama ve

---

⁴ Rıza H.990-996/M.1582-1587/1588 da eserlerini Rıza şeklinde imzalıyor. H.999-1006/M.1590/1591-1597/1598 civarlarında imzası Ağa Rıza şeklinde değişiyor ve H.1009-1044 /M.1600/1601-1634/1635 yani ömrünün sonuna kadar Abbasi lakabını imzasına ekliyor. Daha geniş bilgi için bkz. Welch, Anthony *Artists For The Shah, Late Sixteenth-Century Painting At The Imperial of Iran*, New Haven and Yale University Press, New Haven 1976, s. 100.

hissetme tarzı tektir. Kalemını zarıf, akıcı ve rahat bir şekilde kullanır. Minyatürlerde kendine has bir yön çizer. Şeyhleri, dervişleri, saraylıları, güreşçileri, sâkileri, çobanları, aşıkları vs.yi toplumunu anlatmak için bir vesile olarak kullanır. Aslında bu üslup, canlı bir anlatıdır.

I. Şah Abbas'ın sarayında yeni resmin yaygınlaşmasında Ağa Rıza kurucu rol oynar. Tek yapraklı resimlerin ustası olan Rıza, İsfahan kentinde Hicrî XI. (Miladi XVII.) yüzyılda bu sanatın ilerlemesinde model sanatkârlık görevi ifa eder (Taylor 1995: 10). Bu modelliği, Rıza'dan sonra onun öğrencileri tek yapraklı minyatür çeşidi ile devam ettirirler.

Rıza'nın eserlerinin bazıları; Saint Petersburg Rusya Milli Kütüphanesi, Chester Beatty Dublin Kütüphanesi, Kiev Batı-Doğu Müzesi, Londra Britanya Müzesi, Arthur Seckler Harvard Üniversitesi Sanat Müzeleri'nde yer almaktadır (Ajend 2006: 128–130).

2.2. Tek Yapraklı Minyatürlerin Ustasından İsfahan Okulunu Bağlama Oturtma

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Rıza Abbasi'nin “Çizme Giymekte Olan Genç” adlı minyatürü Tahran Rıza Abbasi Müzesine K.S. 641 envanter numarası ile kayıtlı bulunmaktadır.

Minyatürde yerde oturan iki genci görmekteyiz (Resim: 1). Bunlardan biri çizmesini giymektedir. Elbiseleri nispeten kaliteli ve figür iri cüsselidir. Diğer şahıs ise, daha küçük yapılı ve muhtemelen onun hizmetkârıdır. Bu şahıs iri cüsseli olana çizmesini giymekte yardım etmektedir.

Çerçeve dikdörtgen şeklinde ve iki genci kuşatmaktadır. Sağda yaprak ve dallarıyla birlikte küçük bir ağaç, yer almaktadır. Onun solunda ve arka planında altın renginde bulut motifi görünmektedir. İç çerçeve sarı renktedir. İki genç, yüzlerinin dörtte üçü görünecek şekilde karşılıklı oturmaktadırlar. Çizme giyen genç resmin solunda, diğeri sağdadır. Soldaki genç sol ayağını dizinden katlamış ve çizmesinin bağını düğümlemektedir. Uzun devetüyü renginde hırkasının kolları bileklerine kadar uzanmaktadır. Hırkasının yakası dışa dönmüş ve bir sıra süsü vardır. Burada dört püskül görünmektedir. Giysinin iç bölümü çok açık mavi renktedir. Bunun altında uzun, sade ve “V” yakalı gömleği vardır. Yuvarlak yakalı ve mat mavi bir iç gömlek bu gömleğin altından görünmektedir. Beyaz gömleğin iç kısmı lacivettir ve elbisenin alt bölümünden dışarı düşmüş ve açık bir şekildedir. Genç, açık mavi renkte bir pantolon giymiş, bu topuklarına kadar uzanmaktadır. Sol ayağı çizmenin içinde, diğeri çıplaktır. Çizme giyilmeyen ayağa ait beyaz kalın

çorap ön tarafta yerde durmaktadır. Gencin büyük sarığında altın rengi ve beyaz hakimdir. Genç sakalsız olup, uzun saçları omzuna kadar sarkmaktadır. Yıldız rengindeki sarığı, kırmızı ve siyah çizgiler, küçük çiçeklerle bezenmiştir.

Sağda oturan genç ise, iki elle çizmenin diğer tekini tutmuş ve biraz öne eğilmiştir. Uzun ve beyaz bir gömlek giymiştir ki; yakasının ucu sağ koltuğunun altına çekilmiş ve kolları bileklerine kadar devam etmektedir. Gömlek dizleri ve ayaklarını örtmektedir. Beyaz gömleğin altından turuncu ve yuvarlak yakalı başka bir gömlek görünmektedir. Genç gömleğinin üzerine siyaha dönüşmeye başlayan altın renkli bir yelek giymiştir. Yelek küçük çiçekler ve siyah renkli yapraklarla bezenmiştir. Kül renkli, konik şapkası boynunun arkasına kadar uzanmış; ama saçları önden ve şapkanın arkasından dışarı sarkmıştır. Bu gencin de sakalı yoktur. Belinde altın renginde bir şal vardır. Şal siyah çizgilerle bezenmiştir.

Resmin iki çerçevesi vardır. İç çerçeve içten dışa sırasıyla siyah, altın sarısı, siyah, lacivert cetvelle diğer çerçeveden ayrılmıştır. İki çerçevenin arası açık sarı bir zemine sahiptir ve burada nesta'lik hatla dört beyit yazı görünmektedir. Yazının minyatürün konusu ile alakası yoktur. Dış çerçeve (açık sarı zeminli) kağıdı başka bir cinsten olup birkaç parçadan oluşmaktadır. Çerçevenin alt ve üst kısmının ortasında, ikişer dikdörtgen kartuş bulunmakta ve bunlar birbirinin yanında yer almaktadır. Kartuşların içerisinde çiçek ve yapraklar görünmektedir. Kartuşlar içten dışa sırasıyla siyah, altın rengi, siyah, lacivert, siyah, altın rengi ve siyah çizgilerle dış çerçeveden ayrılmaktadır. Bu kartuşların sağında ve solunda iki mısradan oluşan birer beyit şiir mevcuttur. Bu kartuşların bir benzeri birer adet olmak üzere çerçevenin sağında ve solunda da mevcuttur. Burada da kartuşlar birer mısra şiiri birbirinden ayırma vazifesini üstlenmişlerdir. Çerçevelerin dışındaki zemin açık sarı renkli olup zerefşanlıdır. Rıza'nın imzası "Rakam-ı Kemine Rıza Abbasi" şeklindedir.

Sonuç

İsfahan Okulu ve onun önde gelen temsilcilerinden birisi olan Rıza Abbasi, minyatür sanatı içinde önemli bir yer tutmaktadır. Yaptığımız araştırmada Rıza Abbasi ve İsfahan Okulu hakkında şu sonuçlara ulaşılmış bulunmaktayız:

(a) Üç İmza-Tek İsim: İskender Bey Münşi, Gazi Ahmed Kumi ve Muhammed Yusuf Valih-i İsfahani'nin yazılarından Rıza, Ağa Rıza ve Rıza Abbasi'nin aynı şahıs olduğunu anlıyoruz. Bilim adamlarını, sanatla uğraşanları yanlış ve kargaşaya sürükleyen bu üç isim ve üç imza, onun sanatsal hayatının çeşitli evrelerine işaret eder.

(b) Üç Evre-Tek Şahıs: Çeşitli kaynaklara —özellikle Safevi devri kaynaklarına— ve Rıza'nın eserlerine bakarak onun hayatını üç ayrı devreye ayırabiliriz:

(i) Gençlik Devri: Bu dönemde Şah Abbas'ın sarayında, Kazvin ve İsfahan'da yaşar ve kitap süslemeciliğiyle uğraşır.

(ii) Orta Yaş Devri: Tasavvufa olan meykinden dolayı saraydan uzaklaşır, zahidane bir hayat sürdürür, kalenderler ve güreşçilerle arkadaşlık etmeyi tercih eder. Bu devrede toplumun çeşitli tabakalarından insanları resmeder. Bunlar şeyhler, dervişler, çobanlar, güreşçiler vs.dir. Bu devirde tek yapraklı minyatürleri de yeni ölçülerle ortaya koyar. Bu devirden kalan desen ve minyatürler Hicri XI. (Miladi XVII.) asır İsfahan toplumunun hem estetik, hem de sosyo-ekonomik yönlerini aksettirir.

(iii) Olgunluk Devri: Muhafazakârlık yıllarına karşılık gelir ve yoksulluk onun tekrar saraya dönmesine sebep olur. Artık hayatının sonuna dek (H.1044/M.1634–1635) böyle devam eder ve saraydaki gençlerin resimlerini tek yapıya resmetmekle meşgul olur.

c) Üç İsim-Tek Yapraklı Minyatür: Rıza Abbasi'nin tek yapraklı minyatürleri zirve noktasına ulaşmıştır. Bu tarz, eserlere olgun, güzel ve beğenilen bir mahiyet kazandırmıştır. Aynı zamanda bu eserleri devrin beğenisine göre yeniden kurgulamıştır. Onun öğrencileri olan Muin-i Musavvir ve oğlu Muhammed Şefi-i Abbasi ve diğerlerini yetiştirmiş, bunlar da Rıza'nın yolunu bir süre takip etmişlerdir.

ç) Çatışan Karakterler ve Rıza Abbasi: Rıza Abbasi şahıs olarak huysuz, sıkılgan ve soğuk biriydi; ama öte yandan da eli açıktı. Belki bu yüzden maddi olarak hep sıkıntılı ve perişan bir hayat yaşamıştır.

d) İki Tarz ve Tek Sanat: Ferengisazi ve Rıza: Rıza Abbasi, İran minyatür geleneğinde yetişmiştir. Bu gelenek, aslında Tebriz ve Kazvin okullarının tarihsel bir sonucudur. O, bu ekol içinde yeni bir ufuk açmıştır. Bu ufukta artık genç modeller yumuşak ve sakalsız, keman kaşlı ve cana yakındırlar. Orta yaşlılar ise, çalışıyor imajı yaratırlar. Yaşlılar ise, duygunun yoğunluğunu ve zamanın geçişini temsil ederler. Yaşlılar gençlerin yanında resmedildiklerinde akli ve dengeyi temsil etmektedirler.

Avrupalı ressamın Şah Abbas döneminde İran'a gelişiyle Ferengisazi denen bir hareket yaygınlaşmıştır. Artık geleneksek minyatür yerini natüralist resme bırakmıştır. Ferengisazinin gelişmesi Rıza Abbasi'yi kendi formunda yeniden inşa etmiştir. Ferengisazi tekniğini İsfahan'da yaşayan üstadı Minas'tan

öğrenen Rıza, ekolün bazı izlerini hem teknikte, hem muhteva ve içerikte İran minyatürüne entegre etmiştir. Bu tarz, özellikle Avşar, Zend ve Kaçar dönemlerinde kendini açıkça ortaya çıkarır.

Kaynaklar

- AJEND, Yakup (H.Ş.1384/M.2005), *Mekteb-i Nigargeri-yi Tebriz ve Kazvin-Meşhed*, Tahran: Ferhengistan-ı Hüner Yay.
- AJEND, Yakup (H.Ş.1385/M.2006), *Mekteb-i Nigargeri-yi Isfahan*, Tahran: Ferhengistan-ı Hüner Yay.
- CANBY, Sheila R, (H.Ş.1378/M.1999a), *Persian Masters, five Centuries of Paintings*, çev.Ajend, Tahran: Mevlâ Yay.
- CANBY, Sheila R, (H.Ş. 1378/M.1999b), *Persian Painting*, çev.Hüseyini, Tahran: Danişgah-ı Hüner Yay.
- CANBY, Sheila, (H.Ş.1381/M.2002), *Persian Painting*, çev. Şayistefer, Tahran: Müessese-i Mutalaat-ı Hüner-i İslami.
- CANBY, Sheila R, (H.Ş.1384/M.2005), *The Rebellious Reformer*, çev. Ajend Tahran: Ferhengistan-ı Hüner Yay.
- CANBY, Sheila R, (H.Ş. 1387/M.2008), *The Golden Age of Persian Art 1501-1722*, çev. Afşar, Tahran: Merkez Yay.
- CEVANİ, Asgar (H.Ş.1385/M.2006), *Bünyanhayı Mekteb-i Nakkaşi-i Isfahan*, Tahran: Ferhengistan-ı Hüner Yay.
- ÇAĞMAN, Filiz - Tanındı, Zeren (1979), *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yay.
- Gazi Ahmet Kumi, (H,Ş.1366/M.1987), *Gülistan-i Hüner*, tah. Khansari, Tahran: Menuçihri Yay.
- GRAY, B, (H.Ş.1369/M.1990), *Persian Painting*, çev. Şerve, Tahran: Asr-ı Cedid Yay.
- İskender Bey Münşi, (H.Ş.1350/M.1971), *Tarih-i Âlemara-ı Âbbasî*, tah. Afşar, Tahran: Emir kebir Yay.
- Kerimzâde-i Tebrizi, Muhammed Ali (H.Ş.1376/M.1997), *Ahval ve Asar-ı Nakkaşan-ı Kadim-i İran ve Berhi ez Meşahir-i Nigargeri-i Hint ve Osmanî I*, Tahran:Mustofi Yay.
- KUHNEL, E, (H.Ş.1378/M.1999), *A Survey of Persian Art*, çev. Ajend Tahran: Mevlâ Yay.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1999), *Kalenderîler*, Ankara: TTK Yay.

- PAKBÂZ, Ruyin(H.Ş.1380/M.2001), *Nakkaşi-i İnan ez Dirbâz ta İmrûz*, Tahran: Zerrin ve Simin Yay.
- SOUDAVAR, A, (H.Ş.1374/M.1995), “Rıza Abbasi ve Nakkaşi-i İsfahan”, çev.Hemidi, *Feslname-i Hüner*, S. 28, s.315-346.
- SOUDAVAR, A, (H.Ş.1381/M.2002), *Hüner-i Derbarhayı İnan*, çev. Muhammed Şemirani, Tahran: Karreng Yay.
- TANINDI, Zeren (2008), “Rızâ-yi Abbâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, s.59–61.
- TAYLOR, Alice (1995), *Book Arts of İsfahan*, California.
- Valih-i İsfahani, Muhammed Yusuf, (H.Ş. 1372/M.1993), *Huld-ı Berin (İnan der Ruzgâr-ı Safeviyân)*, tah.Muhaddis, Tahran: Bünyad-ı Mevkûfat-ı Dr.Mahmut Afşar.
- WELCH, Anthony (1976) *Artists For The Shah, Late Sixteenth-Century Painting At The Imperial of İnan*, New Haven and Yale University Press.
- WELCH, Anthony, (H.Ş.1385/M.2006), *Artists for The Shah*, çev. Recebi, Tahran:Ferhengistan-ı Hüner Yay.

